

Teamgids curriculumanalyse

Kerndoeleneditie

Meer inzicht, meer kansen voor je leerlingen

slo / een doordacht curriculum dat doen we *samen*

Verantwoording

2026 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs:
Liesbeth Pennewaard, Geesje van Slochteren

Informatie
SLO
Postbus 502, 3800 AM Amersfoort
Telefoon (033) 4840 840
Internet: www.slo.nl
E-mail: info@slo.nl

AN
9.8334.001

Toelichting teamgids

Met deze teamgids ontdek je hoe je in je team met de nieuwe kerndoelen goed doordacht en onderbouwd je onderwijs analyseert en bijstelt. Deze werkwijze kun je vervolgens met je team inzetten voor alle achterliggende ideeën van de geactualiseerde kerndoelen.

Je leert deze werkwijze aan de hand van een van deze drie achterliggende ideeën:

- **samenhangend taalonderwijs - po**
- **de democratische oefenplaats van burgerschap - vo**
- **het hoogst haalbare is richtinggevend bij de functionele kerndoelen - gespecialiseerd onderwijs (go)**

De keuze is aan je team.

Met de aanpak uit deze teamgids, werk je rustig en doordacht aan het inbedden van de geactualiseerde kerndoelen. Je leert als team op dezelfde manier naar je curriculum te kijken en je ontwikkelt met je team een gezamenlijke taal.

Het proces is gericht op delen en onderzoeken: een manier van werken die bijdraagt aan de -borging van onderwijsontwikkeling.

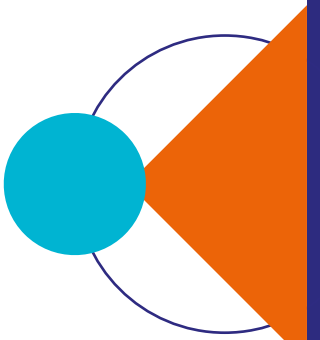
Je kunt het zelf, er zijn geen externe partijen bij nodig. Een van de collega's bewaakt de agenda en volgt de agendapunten.

Wil je je gehele curriculum tegelijkertijd herontwerpen, dan bieden het spinnenweb en de curriculumdialoog houvast, maar kies dan voor een andere aanpak.

Er is tijdens de drie bijeenkomsten geen externe begeleider aanwezig. Maar geen zorgen, dat is ook niet nodig. Alles wat je nodig hebt is de agenda met bijbehorende materialen.

Wie van je team plant bijeenkomsten van anderhalf tot twee uur met telkens ongeveer drie weken ertussen? En wie zorgt ervoor dat alles wat op de agenda staat geprint is. Je bent wel als team verantwoordelijk voor het doorlopen van de agenda en de opbrengsten.

Bijeenkomst 1

Bijeenkomst 1

Voordat je begint eerst even het doel van de eerste bijeenkomst. Dat is het leren werken met twee instrumenten: het spinnenweb en de curriculumdialoog. Hiermee ontwikkel je je curriculum doordacht en gestaag. Je kunt ze bij elke vernieuwing toepassen.

Je begint ook vast met het verzamelen van informatie die je nodig hebt om je huidige curriculum te kunnen analyseren en bijstellen.

Kent het curriculumkleed geen geheimen meer voor je team, begin dan met het tweede agendapunt van deze teamgids.

1. Spinnenweb verkennen

2. De dialoog voeren

3. Wie begeleidt jouw leerlingen?

4. Praktijkopdracht voorbereiden

5. Verzamelen bewijsmateriaal

Dit werkt het best met een geprinte versie in groot formaat van het spinnenweb. Het drukbestand vind je in het agendaoverzicht.

25 min.

1. Het spinnenweb verkennen

Wat heeft ons curriculum te maken met een spinnenweb?
Leg het curriculumkleed met het spinnenweb voor de groep zodat iedereen het goed kan zien. Stel je een spinnenweb met negen draden voor. Die negen draden zijn de negen vragen van het curriculum. In het midden staat je visie. Deze vormt de verbindende schakel met alle curriculumvragen. Alle vragen zijn ook onderling verbonden. Dat maakt de samenhang binnen het curriculum zichtbaar, maar ook kwetsbaar. De metafoor van het spinnenweb laat het kwetsbare karakter van een curriculum zien. Spinnenwebben zijn flexibel maar ook breekbaar: als je te hard en eenzijdig aan een of twee van de draden trekt zonder dat de andere draden meebewegen, breken deze draden en is het evenwicht verdwenen.

Aan de hand van twee oefeningen verken je het spinnenweb en ontdek je hoe alle onderdelen van een curriculum zich tot elkaar verhouden. Zo leer je werken met een eenduidige structuur en ontwikkel je met je team een gezamenlijke taal.

Ben je benieuwd naar wat wij hebben bedacht? Zie hier het spiekbriefje.

Even een check. Weet je zeker dat alles goed ligt?

Verkenning 1: het rijbewijs
Vrijwel iedereen weet hoe je een rijbewijs haalt. Daarom hebben we het curriculum van het rijbewijs beknopt uitgewerkt. Je vindt hiervoor kaartjes in *bijlage 1*. Als het goed is liggen de kaartjes geprint klaar.

Leg samen de kaartjes op de juiste plek op het witte vlak onder de vraag in het spinnenweb waar het kaartje hoort.

Het volgende is het geval: veronderstel, de overheid stelt de eisen van het rijbewijs B bij. Zij wil dat alle beginnende chauffeurs slip- en gripvaardig zijn. Je stelt met je team het curriculum bij met deze opdracht:

- Bedenk eerst individueel in twee minuten in stilte welke kaartjes je aan zou passen en hoe.
- Deel in een gespreksronde wat je aan zou passen. Elke spreker vult de vorige spreker aan. Maak zo samen het plaatje compleet.

Verkenning 2: een curriculumcheck Engels
Tijd voor een mini-quickscan. Je kijkt naar een van de kerndoelen van het vak Engels. Want ook op dit niveau kun je het spinnenweb inzetten. Dat gaat als volgt. Leg de kaartjes van *bijlage 2* op de juiste plek op het spinnenweb. En check even samen of alles op de juiste plek ligt.

Bekijk vervolgens wat er ligt twee minuten in stilte. Is dit curriculum in balans? Is het coherent? Of staat er ergens spanning op de draden?

Neem vervolgens plaats rond het kleed en deel in een gespreksronde je bevindingen, waarbij elke spreker de vorige aanvult. Beschrijf of samenhang ontbreekt en er spanning op de draden staat. Maak zo samen het verhaal compleet. Vind je het lastig, bekijk dan de twee hints op de spiekbriefjes onder deze opdracht.

Met deze twee oefeningen heb je het curriculum in de vorm van het spinnenweb verkend. De visie die centraal staat is nog niet aan de orde geweest, maar dat komt tijdens de tweede bijeenkomst.

Je hebt nu intuïtief kennis gemaakt met de negen draden van het spinnenweb. Vind je het handig om per draad een kernachtige beschrijving bij de hand te hebben, bekijk dan *bijlage 3.*

Ben je benieuwd naar wat wij hebben bedacht? Zie hier het spiekbriefje.

10 min.

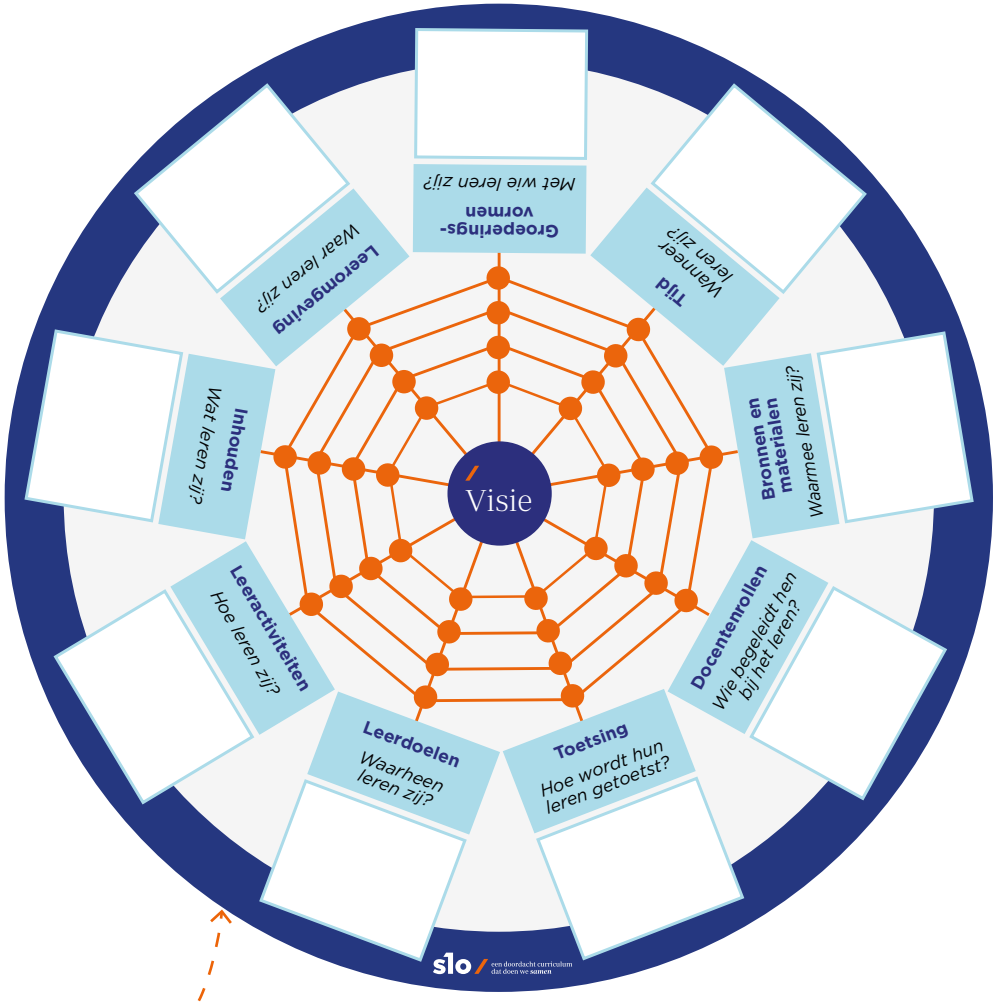
2. Welk curriculum leg je op het spinnenweb?

In deze teamgids nemen we je mee aan de hand van een van deze drie achterliggende ideeën:

- **samenhangend taalonderwijs** - po
- **de democratische oefenplaats van burgerschap** - vo
- **het hoogst haalbare is richtinggevend bij de functionele kerndoelen** - go

Voor deze achterliggende ideeën kijk je naar een doorsnede van je curriculum op schoolniveau en leg je bij elke spinnenwebdraad de bewijsstukken hiervan neer. Je hoeft niet alle betrokken collega's aan tafel hebben, maar wel die collega's die zicht hebben op het curriculum dat bij het achterliggende idee hoort.

Voor taal en de functionele kerndoelen is het handig om van elke bouw of jaarlaag collega's erbij te hebben. Voor burgerschap geldt dat ook, want burgerschap is een opdracht voor de hele school. En omdat er nu voor het eerst kerndoelen voor burgerschap zijn, is er meer nodig. Je hebt dan ook collega's nodig die zicht hebben op alle relevante projecten en activiteiten die burgerschap raken.

Als je eenmaal met deze teamgids hebt geleerd hoe je een achterliggend idee in je curriculum een plek geeft, kun je het toepassen op alle achterliggende ideeën van de geactualiseerde kerndoelen.

Welk deel van je onderwijs je op het curriculumkleed uiteenlegt, hangt af van het achterliggende idee. Je bekijkt dan welke leergebieden betrokken zijn en hoe zij zijn georganiseerd, denk aan projecten of thema's.

25 min.

3. De dialoog voeren

Eigenlijk heb je al een beetje geoefend met het voeren van de dialoog. Zo heb je in de vorige opdracht een gespreksronde gedaan waarbij iedereen aan de beurt kwam en je hebt elkaar laten uitpraten en aangevuld zonder onnodig in herhalingen te treden.

Waarom de dialoog en niet gewoon met elkaar in gesprek?
Met de dialoog als werkvorm zorg je dat iedereen kan zeggen wat ze gezegd willen hebben zonder dat je wordt onderbroken of in een discussie belandt en het gesprek verzandt. Alle inbreng is van gelijke waarde en het enige dat je doet is luisteren. Hierdoor krijg je goed zicht op alles wat er leeft. Die dialoog heeft een strak proces met ruimte voor ieders inbreng.

We lichten de werkvorm verder toe. Het luistert nogal nauw:

- Het team zit in een kring rond het kleed.
- De collega die begint heeft een gesprekssymbool in de handen. Dit kan zijn een object dat een betekenis voor je heeft of een willekeurig iets als een koffiemok.
- Alleen de persoon die het symbool in handen heeft spreekt en beantwoordt de vraag die voorligt. Verder spreekt niemand.
- Daarna geeft die collega het gesprekssymbool door naar links met de wijzers van de klok mee.
- Zorg er met elkaar voor dat je niet op elkaar reageert. Alleen de collega met het gesprekssymbool is aan het woord.
- De collega die de gespreksronde is gestart, vat de opbrengst samen als iedereen is geweest.

Eerst een oefenronde
Zit je allemaal in een kring? Neem dan samen de uitgangspunten van de dialoog – *bijlage 4* – nog even door. Dan ben je er klaar voor.

Een collega geeft het symbool door naar links met een van deze twee vragen:
1. Hoe sta je tegenover het voeren van een dialoog? Ervaar je voldoende ruimte?
2. Of: wat is jouw visie op *[vrij in te vullen onderwerp]*?

Je leermaterialen liggen in bijeenkomst 3 bij de spinnenwebdraad - Waarmee leren zij? Hierin staan de leeractiviteiten die je gebruikt om leerlingen te laten leren. De leeractiviteiten neem je uit je leermateriaal. Zij vormen de bewijsstukken die je voor de analyse nodig hebt en je legt ze op de spinnenwebdraad - Hoe leren zij?

Even stilstaan bij het proces
Is het gelukt? Heeft elke collega alleen gesproken met het gesprekssymbool in de hand? En? Is er geen discussie ontstaan, waardoor iedereen goed heeft kunnen horen wat er is gezegd? Lukte het om te komen tot een korte samenvatting?

Dan ben je klaar voor de tweede ronde
De tweede ronde gaat over de spinnenwebdraad - Hoe leren zij? Dat is de pedagogisch-didactische kant van je onderwijs. De vraag is waar je dan naar kijkt. Het antwoord is naar je leeractiviteiten. Die vind je in je leermateriaal. Ze maken je pedagogische didactische keuzes zichtbaar. Daar gaat de volgende dialoogronde over.

Een van je collega's begint met de vraag: hoe leren jouw leerlingen met het leermateriaal in je lespraktijk? En geeft daarna het gesprekssymbool door naar links.

Weer even stilstaan bij het proces
Lukte het in je antwoord om bij deze draad te blijven? Wat vaker gebeurt en ook heel logisch is, is dat je de andere draden erbij haalt. Als je dat merkt, ga dan weer terug naar de vraag die voorligt.

De derde ronde
In deze ronde vergelijk je elkaars uitspraken van de vorige ronde. Onthoud dat je blijft kijken naar het onderwijs dat je nu uitvoert. Want het curriculum dat je analyseert leg je tijdens de tweede bijeenkomst op het spinnenweb.

De vraag die voorligt is: is er iets dat opvalt in hoe wij pedagogisch-didactisch omgaan met ons leermateriaal?

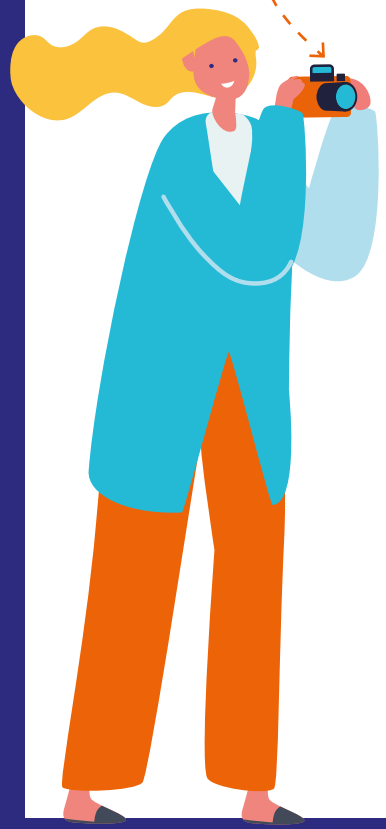
Even stilstaan bij het proces
Wat tijdens deze ronde gezegd is, noteer je of neem je in gedachten mee naar de volgende bijeenkomst.

Voor de volgende keer
Neem de leermaterialen, die illustreren wat je hebt gezegd, mee naar de volgende bijeenkomst. Deze leermaterialen vormen de bewijsstukken van je huidige onderwijs. Je legt ze tijdens de analyse op het witte vlak van de spinnenwebdraad - Hoe leren zij?

Het zal voorkomen, tijdens de dialoog, dat je sommige draden met elkaar verwart. Dat is natuurlijk. Zorg er samen voor dat je elkaar scherp houdt, want verwarring leidt tot verzanding.

Tijd voor een foto. Maak van alle onderwijsrollen een foto.
Leg ze eens voor aan de collega's buiten je team: is het voor hen een herkenbaar geheel?

20 min.

4. Wie begeleidt jouw leerlingen bij het leren?

Deze spinnenwebdraad staat vandaag ook nog op de agenda. Om de scan tijdens de volgende bijeenkomst goed uit te kunnen voeren, ga je vandaag de informatie die je hiervoor nodig hebt alvast in beeld brengen. Het gaat om alle onderwijsrollen waar jouw leerlingen mee van doen hebben. Van leraar tot vertrouwenspersoon.

Hiervoor neem je de afdrukken van *bijlage 5* erbij. Met elkaar verzamel je alle onderwijsrollen. Je schrijft op elke kaart er een op. Vervolgens beschrijf je op elke kaart in steekwoorden hoe deze rol in de dagelijkse praktijk wordt uitgevoerd. Denk aan de taken die de persoon – bijvoorbeeld de coach – daadwerkelijk uitvoert en waar die verantwoordelijk voor is.

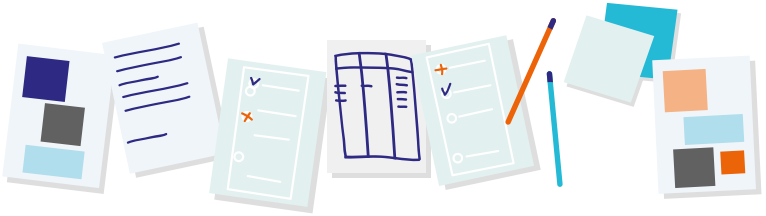
Heb je echt iedereen in beeld? En zijn de steekwoorden wensen of realiteit? We scannen straks namelijk het huidige onderwijs. Dat wil zeggen, het onderwijs zoals je dat nu uitvoert. De afbeeldingen met beschrijvingen vormen hier samen weer een stukje bewijs voor. Ze horen bij de draad: wie begeleidt hen bij het leren?

10 min.

5. Verzamelen bewijsstukken

Vandaag heb je een begin gemaakt aan het verzamelen van de bewijsstukken van je huidige onderwijs dat past bij je gekozen achterliggende idee. Je hebt al een overzicht van leermaterialen die laten zien hoe je leerlingen leren en de kaarten met de onderwijsrollen liggen ook klaar. In *bijlage 6* staan alle overige bewijsstukken van je uitgevoerde onderwijs die je tijdens de tweede bijeenkomst nodig hebt en passen bij je gekozen achterliggende idee.

Het gaat er wel om dat je niet alleen de mooie voorbeelden, je pareltjes een plek geeft, maar een realistisch beeld van je huidige onderwijs op het curriculumkleed neerlegt.

Spreek met elkaar af wat ieder voor de volgende keer meeneemt aan bewijsstukken. Wie zorgt er voor een overzicht?

Rest nu nog de praktijkopdracht.

10 min.

6. Praktijkopdracht

Vandaag eindig je met het voorbereiden van een praktijkopdracht die je tussen deze en de volgende bijeenkomst uitvoert. De praktijkopdracht bestaat uit het interviewen van je leerlingen. Een teamlid is vrijgesteld van het afnemen van interviews. Die zorgt voor alle overige bewijsstukken die nodig zijn voor de analyse.

Alle overige deelnemers nemen interviews af die zichtbaar maken hoe je leerlingen aankijken tegen het onderwijs dat je verzorgt. In *bijlage 7* staan hiervoor vragen bij drie spinnenwebdraden klaar. Bespreek met elkaar wie welke draad verzorgt en aan welke klas/groep leerlingen je de bijbehorende vragen stelt. Zorg er wel voor dat alle drie de draden met alle vragen minimaal een keer gesteld worden.

Spreek met elkaar af hoe je het interview aanpakt:
- Welke curriculumdraad bevraag ik?
- In welke klas/groep stel ik de vragen? En wanneer?
- Hoe pak ik het aan?
- Waar let ik op?

Na de interviews maak je een korte samenvatting van de antwoorden. De opbrengst van de interviews neem je mee naar de tweede bijeenkomst.

7. Kun je er geen genoeg van krijgen?

Voor wie meer wil lezen over onderwijsontwikkeling, of meer wil weten van bijvoorbeeld doelen, geven we elke bijeenkomst verdiepend lees-, luister- en kijkvoer. Dit is een persoonlijke keuze. We komen hierop niet terug tijdens de bijeenkomsten.

Om te luisteren
Luister naar deze podcast met Luc Sluijsmans en Gert Biesta over hoe kerndoelen wel en niet bedoeld zijn en de ruimte die je als school hebt om je eigen curriculum vorm te geven.

Om te kijken
Wil je een keertje in je eigen vaksectie het over het curriculumkleed hebben, dan helpt deze kennisclip je vast: SLO - Curriculair spinnenweb.

Om te lezen
Ben je enthousiast geworden over curriculumontwikkeling en wil je er meer over weten? Lees dan hoofdstuk 1 van Curriculum in ontwikkeling.

Wil je weten wanneer een dialoog van kwaliteit is en hoe een dialoog kan bijdragen aan een professionele cultuur in de school? Lees dan deze publicatie: leraren in gesprek: dialoog door onderzoek

Scan de QR-code voor bovenstaande bronnen

Overzicht voor de agendabewaker

Bewaak jij de agenda?

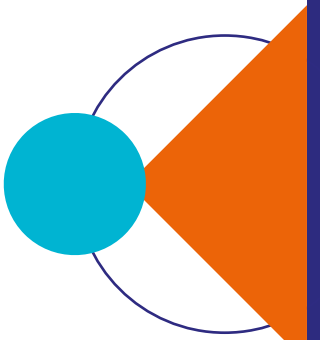
Dan ben jij de persoon die de bijeenkomsten voorbereidt. Verder zorg je dat je:

- de drie bijeenkomsten organiseert met telkens drie weken ertussen, zodat je de praktijkopdracht kunt uitvoeren;
- alle bijlagen per bijeenkomst bij de hand hebt, zoals beschreven in de agenda.

Agendapunten bijeenkomst 1	Duur	Doel	Bijlage
1. Spinnenweb verkennen	25 min.	Inzicht krijgen in de negen onderdelen van het spinnenweb.	Het curriculumkleed download je hier *Bijlage 1: 1 x printen en uitknippen* *Bijlage 2: 1 x printen en uitknippen* *Bijlage 3: 1 x printen*
2. Welk curriculum leg je op het spinnenweb?	10 min.	Samen een keuze maken	Geen bijlage
3. De dialoog voeren	25 min.	Leren werken met de curriculumdialoog door middel van twee voorbeeldvragen.	Gesprekssymbool *Bijlage 4: 1 x printen en zichtbaar ophangen*
4. Wie begeleidt jouw leerlingen?	20 min.	In beeld brengen van alle onderwijsrollen binnen de school.	*Bijlage 5: 8 x printen en doormidden knippen*
5. Verzamelen bewijsstukken	10 min.	Overzicht van alle bewijsstukken	*Bijlage 6: voor ieder teamlid 1 afdruk*
6. Praktijkopdracht	10 min.	Zicht krijgen hoe leerlingen denken over het onderwijs en hoe het is georganiseerd binnen onze school.	*Bijlage 7: voor ieder teamlid 1 afdruk*

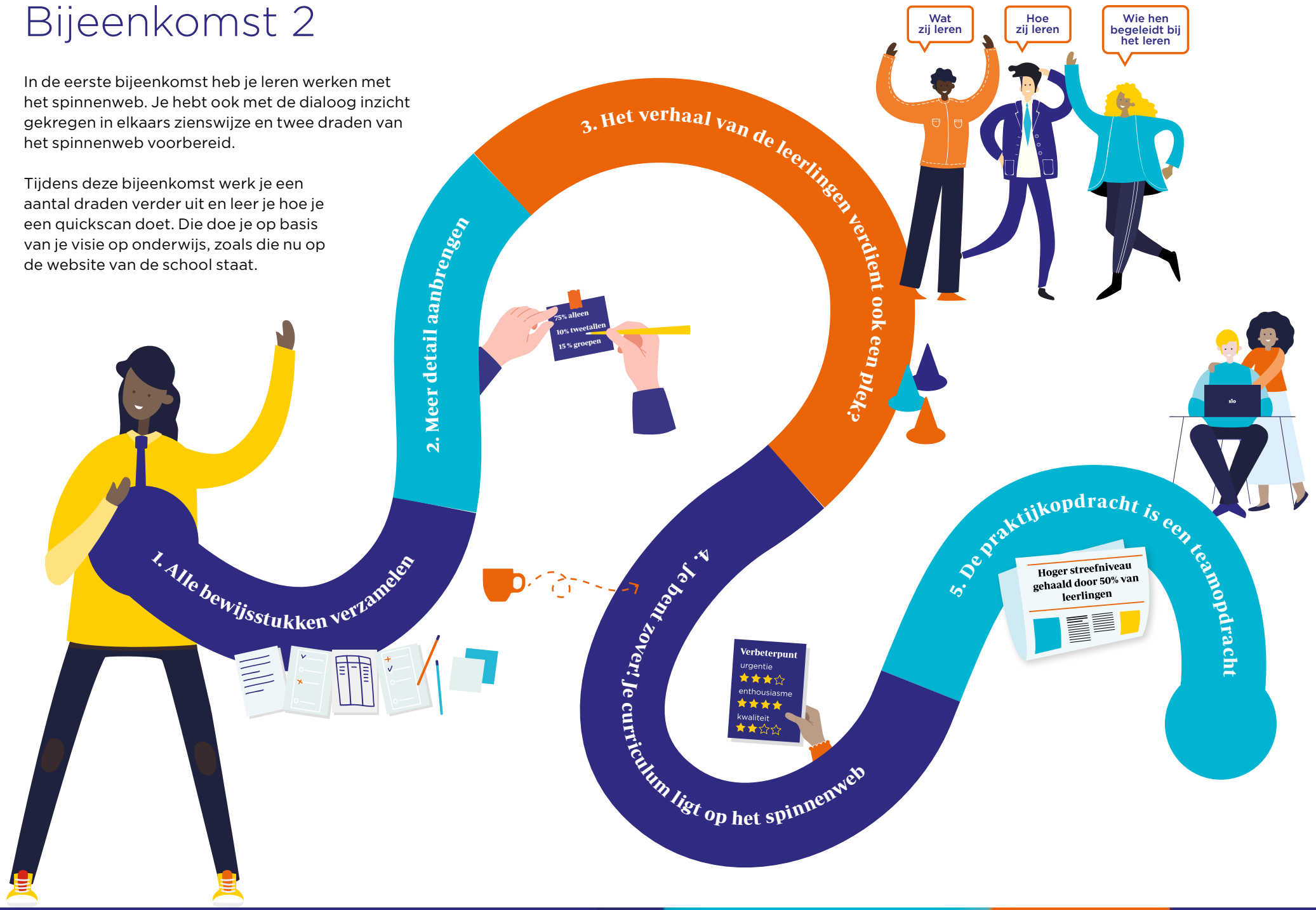
Bijeenkomst 2

Bijeenkomst 2

In de eerste bijeenkomst heb je leren werken met het spinnenweb. Je hebt ook met de dialoog inzicht gekregen in elkaars zienswijze en twee draden van het spinnenweb voorbereid.

Tijdens deze bijeenkomst werk je een aantal draden verder uit en leer je hoe je een quickscan doet. Die doe je op basis van je visie op onderwijs, zoals die nu op de website van de school staat.

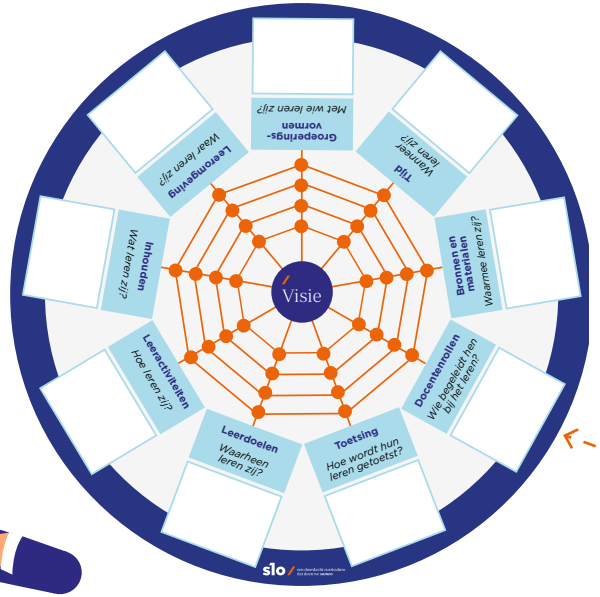
10 min.

1. Alle bewijsstukken verzamelen

Je hebt samen alle bewijsstukken verzameld die een representatief beeld vormen van je huidige onderwijs. Leg ze op de juiste plek op het kleed.

Bepaal vervolgens aan de hand van *bijlage 6* of de materialen per draad daadwerkelijk een goed beeld schetsen van het onderwijs dat je uitvoert.

Ben je het met elkaar eens? Dan ben je bijna klaar voor de analyse. Nog even de volgende zaken regelen.

10 min.

2. Meer detail aanbrengen

De bewijsstukken van deze vier draden verdienen nog wat meer specificatie:

- Met wie leren zij?
- Waar leren zij?
- Hoe wordt hun leren getoetst/gemonitord?
- Wie begeleidt hen bij het leren?

Dat is je volgende stap. Je begint met de draad – Met wie leren zij?

Veronderstel dat er drie kaarten liggen:

1. alleen
2. tweetallen
3. niveaugroepen

Schrijf op elk bewijsstuk hoeveel procent van de tijd leerlingen in die samenstelling leren. Bijvoorbeeld: leerlingen besteden 75 procent van de tijd aan alleen werken, 10 procent van hun tijd in tweetallen en 15 procent in niveaugroepen.

Deze verdeling in tijd doe je ook voor elke leeromgeving bij de draad - Waar leren zij? - en voor elke onderwijsrol bij – Wie begeleidt hen bij het leren?

Bij de draad toetsing maak je eerst stapels van soorten toetsen. Een stapel voor meerkeuzetoetsen, een stapel voor vaardigheidstoetsen... Vervolgens geef je een percentage aan elk type toets, bijvoorbeeld, 50 procent van onze toetsen zijn meer-keuzetoetsen, 20 procent bestaat uit vaardigheidstoetsen, ...

Nog even een checkvraag: komt het beeld van wat er nu ligt overeen met hoe je het onderwijs uitvoert? Is het antwoord op deze vraag een volmondig 'ja'? Zo niet, stel de bewijsstukken dan bij.

Rest nog het verhaal van de leerlingen.

25 min.

3. Het verhaal van de leerlingen verdient ook een plek

Je hebt bij drie curriculumdraden samengevat wat leerlingen tijdens de interviews hebben gezegd over:

Leg de samenvattingen van de interviews bij de juiste draden op het spinnenweb en neem vijf minuten om ze in stilte door te lezen. Misschien zijn er daarna nog wat verhelderende vragen? Die kun je nog even stellen.

Schrijf daarna op geeltjes:

- wat het belangrijkste punt is dat jouw leerlingen aangaven;
- welke opmerking van die ene leerling je zeker mee wil nemen.

25 min.

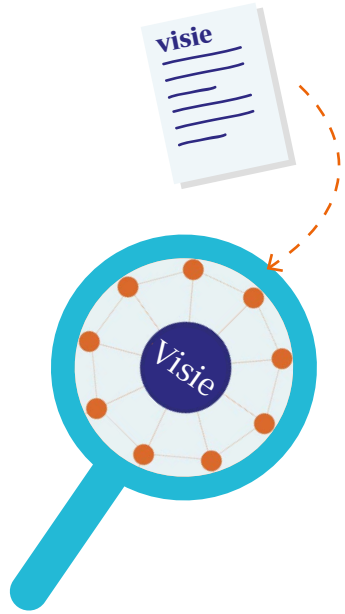
4. Je bent zover! Je curriculum ligt op het spinnenweb

De quickscan doe je vanuit je visie. Wie heeft gezorgd voor een kopie van wat er op je website staat? En wie leest deze hardop voor? Leg daarna je de visie in het midden van het spinnenweb.

Je hebt vast tijdens het voorlezen al naar de bewijsstukken gekeken die op het spinnenweb liggen en daar het nodige bij gedacht. Dat ga je nu kenbaar maken en dat gaat als volgt:

1. Verdeel de spinnenwebdraden over de deelnemers zodat iedere draad een eigenaar heeft. Je kunt eigenaar zijn van meerdere draden als je de analyse uitvoert met een klein team.
2. Werk in twee- of drietallen zodat je met een ander kunt overleggen.
3. Elke eigenaar van een draad plaatst de pion op een van de vier bollen van de eigen draad of draden. Zet je de pion dicht bij je visie? Dan vind je dat je doet wat je beoogt. Vind je dat wat je doet minder bij de visie past, plaats hem dan meer naar buiten. Hoeveel meer? Dat is aan jou.

Het geeft niet als je nog niet weet hoe je collega's ertegen aankijken. Het doel is om te komen tot een door je team gedragen beeld.

Dialoogronde 1

Geef het gesprekssymbool naar links door met de vraag aan de eigenaar van een draad: wat maakt dat je de pion op deze stip hebt geplaatst?

Geef het gesprekssymbool door naar links tot elke draad is geweest.

Dialoogronde 2

Geef het gesprekssymbool naar links door met de vraag: welke pion staat voor jouw gevoel niet goed en waarom? De ronde eindigt als iedereen aan de beurt is geweest.

Na deze ronde verplaatsen alle eigenaren van een pion hun pion op basis van wat ze hebben gehoord, als ze het eens zijn met wat ze hebben gehoord.

De quickscan is klaar
Je weet nu hoe een curriculumanalyse werkt en hebt met je team misschien wel het nodige ontdekt wat beter kan. Neem dit mee in het vervolg van de teamgids.

5 min.

5. De praktijkopdracht is een teamopdracht

Het is tijd om met je team voor de volgende bijeenkomst meer te weten te komen over een van deze drie achterliggende ideeën van de kerndoelen:

- **samenhangend taalonderwijs - po**
- **de democratische oefenplaats van burgerschap - vo**
- **het hoogst haalbare is richtinggevend bij de functionele kerndoelen - go**

Welke kiest je team? Dat is de praktijkopdracht die je uitvoert voor de derde bijeenkomst. Met de opbrengst van de praktijkopdracht stel je het curriculum bij dat voor je op het kleed ligt.

Als je de praktijkopdracht voor burgerschap in het vo uitvoert, doe dat dan met een mix van school en teamleiders. Denk ook aan leraren van verschillende vakken of leergebieden, onderwijsondersteunende collega's en professionals die op school in contact staan met leerlingen. Zo krijg je goed zicht op wat er nodig is om van je school een passende democratische oefenplaats te maken. Juist doordat burgerschap onderdeel is van het dagelijks leven en cultuur binnen je school, draagt elke medewerker eraan bij.

Tot slot
Tijdens bijeenkomst 3 komt alles wat je hebt gedaan en ontdekt samen. Dan leg je je huidige onderwijs weer op het kleed. Je analyseert met de dialoog je curriculum op basis van het achterliggende idee waar je met je team aan gewerkt hebt.

Alle leergebieden hebben achterliggende ideeën. Met deze werkwijze, de curriculum-analyse, kun je ze allemaal oppakken en je curriculum bijstellen.

6. Kun je er geen genoeg van krijgen

Voor wie meer wil lezen over onderwijsontwikkeling of meer wil weten van bijvoorbeeld doelen, geven we elke bijeenkomst verdiepend lees-, luister- en kijkvoer. Dit is een persoonlijke keuze. We komen hierop niet terug tijdens de bijeenkomsten.

Om te lezen en te bekijken
Wat kom je allemaal tegen bij curriculumontwikkeling? Achtergronden bij curriculumontwikkeling vind je op de website curriculumontwikkeling.

Om te luisteren
Wat kun je als leraar doen om hoge verwachtingen uit te dragen in wat je zegt en doet? Check dan de podcast en bijbehorende materialen op Onderwijskennis.

Om te doen
Hoe vergroot je de autonomie van je leerlingen? Put daarvoor uit de *checklist Meer Autonomie.*

Scan de QR-code voor bovenstaande bronnen.

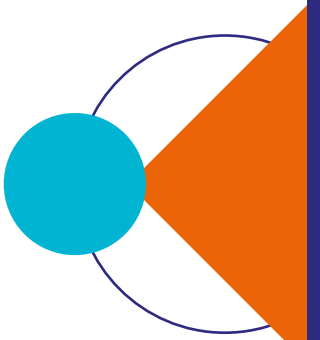

Agendaoverzicht bijeenkomst 2

Agendapunten bijeenkomst 2	Duur	Doel	Bijlagen
1. Alle bewijsstukken verzamelen	10 min.	De bewijsstukken leg je op het kleed.	*Bijlage 6:* is al geprint
2. Meer detail aanbrengen bij vier draden	25 min.	Hoeveel procent van de tijd je besteedt aan de verschillende onderdelen.	Geen bijlagen
3. Het verhaal van de leerlingen verdient ook een plek	25 min.	Door de interviews heb je geleerd hoe zij het onderwijs ervaren.	*De samenvattingen van de interviews*
4. Je bent zo ver. Je curriculum ligt op het spinnenweb	25 min.	De online visie van de school leg je naast het beoogde onderwijs.	De visie van de school die op de website staat *Negen pionnen* *Gesprekssymbolen*
5. Praktijkopdracht	5 min.	De praktijkopdracht is een teamopdracht	Kies een van deze praktijkopdrachten: • samenhangend taalonderwijs - po • de democratische oefenplaats van burgerschap - vo • het hoogst haalbare is richtinggevend bij de functionele kerndoelen - go

Bijeenkomst 3

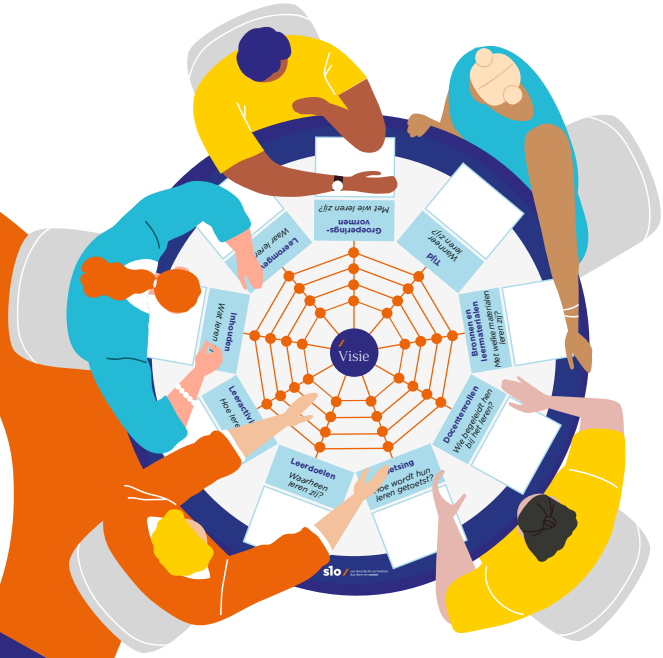

Bijeenkomst 3

Je hebt leren werken met het spinnenweb, bewijstukken van je huidige onderwijs verzameld en de curriculumdialoog je eigen gemaakt. Je hebt ook een van de achterliggende ideeën van de kerndoelen verkend en je bent samen tot teamopbrengsten gekomen. In deze bijeenkomst komt alles samen.

Vandaag analyseer je wat je aan je curriculum aanpast, wat daar voor nodig is vanuit je organisatie en welke aandachtspunten er nog zijn voor je eigen professionalisering of samenwerking. We beginnen snel.

45 min.

1. Wat pas je aan?

Alle bewijsstukken leg je weer neer op de witte vlakken van het curriculumkleed. De teamopbrengst van de praktijkopdracht die je hebt uitgevoerd, leg je in het midden.

De analyse gaat als volgt

1. Schrijf in tweetallen op geeltjes per onderdeel welke aanpassingen gewenst zijn zodat de teamopbrengst die in het midden ligt geborgd is.
2. Vervolgens licht je in een dialoogronde in tweetallen de geeltjes toe. Ben je het eens? Dan kun je verder. Maar het kan zijn dat het volgende het geval is:
   - Er zijn aanpassingen per draad die niet overeenkomen. Dan is de vraag: welke aanpassing kiest je team en waarom?
   - Er zijn tussen de draden aanpassingen die elkaar tegenspreken. Er ligt geen consistent curriculum. Dan is de vraag: welke draad pas je waarom aan? En hoe?

En? Ben je er uitgekomen? Dan is het zaak om het resultaat goed vast te leggen. Gebruik hierbij *bijlage 8.*

Met deze manier van werken ontdek je per achterliggend idee de impact op je onderwijs en werk je zorgvuldig aan een geactualiseerd curriculum. Dit is de gestage aanpak, waarbij je met kleinere interventies je curriculum bijstelt aan de hand van de geactualiseerde kerndoelen.

15 min.

2. Nog even afhechten

Met deze korte reflectieronde met je team, hecht je de analyse af:

- zijn er nog aanvullingen of dingen die je nog gezegd wilt hebben?
- zijn er nog ‘losse eindjes’ van een andere orde die je mee wilt nemen?

40 min.

3. Wat is er voor nodig om het waar te maken?

We geven je nog wat meer houvast, want je curriculum is geen eiland. Curriculumontwikkeling vraagt om professionele groei van je team en passende organisatorische ondersteuning. Je vindt een model in *bijlage 9* dat deze samenhang illustreert.

Dit model helpt je de goede vragen op de juiste plek te stellen en beantwoorden. Alleen wanneer je de drie pijlers met elkaar in balans brengt, voer je je curriculumambitie duurzaam in. Zo borg je een curriculum.

Je hebt in *bijlage 8* je curriculumambitie geformuleerd. Rest nog om de vragen van de overige twee pijlers te beantwoorden. Een aantal vragen staat al klaar in *bijlage 10*. Vul ze eerst aan met de context van je school en ga samen aan de slag. Het belangrijkste is vooral in beweging te blijven.

20 min.

4. Wat wordt je stok achter de deur?

Het zou zonde zijn als de ambities uit de curriculumanalyse verloren gaan in de waan van de dag. Hoe zorg je ervoor dat het proces op school niet strand? Waarschijnlijk zijn er op jouw school al aanpakken die helpen om de ontwikkeling levend te houden. Ter inspiratie geven we tien suggesties mee:

1. **Kijk regelmatig bij elkaar in de klas.** Door lessen te bezoeken en hierover met elkaar in gesprek te gaan, blijf je samen werken aan dezelfde doelen.
2. **Ontwikkel nieuwe lessen samen.** Hebben jullie gekozen voor het ontwerpen van nieuw onderwijs? Werk dan in ontwerpteams, zodat je expertise deelt en eigenaarschap groeit.
3. **Maak gebruik van stagiaires.** Vraag een stagiaire om de voortgang te monitoren, observaties te verzamelen of een plan van aanpak uit te werken dat het team scherp houdt.
4. **Leg evaluatiemomenten vast in de jaarplanning.** Voer jaarlijks een curriculumanalyse uit om zicht te houden op de voortgang en de opbrengsten.
5. **Benut aanwezige expertise.** Organiseer kennissessies met collega's die al ervaring of specifieke kennis hebben op het betreffende thema.
6. **Betrek de schoolleiding actief.** Plan periodieke evaluatiegesprekken met de schoolleiding, zodat zij op de hoogte blijft van de ontwikkeling en jullie kan ondersteunen.
7. **Werk met sprints.** Formuleer korte, haalbare doelen en evalueer regelmatig de voortgang. Zo blijft de ontwikkeling overzichtelijk en behapbaar.
8. **Plan een 100% dag.** Op die dag doe je in je klas wat je met elkaar hebt gezegd en dus hebt beoogd. In het teamoverleg deel je alle ervaringen. Vraag je ook je leerlingen erbij hoe zij het hebben ervaren?
9. **Richt leerteams in.** Creëer vaste momenten waarop collega's samen leren, ontwikkelen en reflecteren.
10. **Luister naar leerlingen.** Bevraag leerlingen al vroeg in het proces over hun ervaringen en gebruik hun feedback bij vervolgstappen.

5. Kun je er geen genoeg van krijgen?

Voor wie meer wil lezen over onderwijsontwikkeling of meer wil weten van bijvoorbeeld doelen, geven we elke bijeenkomst verdiepend lees-, luister- en kijkvoer. Dit is een persoonlijke keuze. We komen hierop niet terug tijdens de bijeenkomsten.

Om te lezen
Misschien ben je geboeid geraakt door het integrale perspectief. Dit artikel maakt de rol van de schoolleider hierin nog wat helderder.

Vraag je je ook wel eens af wie waar nu eigenlijk in school over meepraat en meebeslist? Lees meer over gespreid leiderschap in het Themanummer van De Nieuwe Meso.

Om te luisteren
Wil je inspiratie over hoe je de professionele samenwerkingscultuur kunt versterken? Luister dan deze Tjipcast

Scan de QR-code voor bovenstaande bronnen.

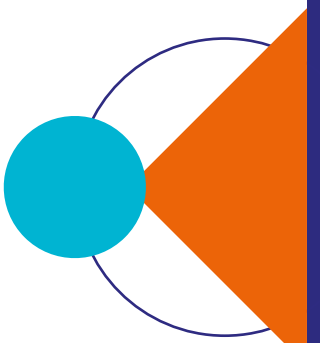

Agendaoverzicht bijeenkomst 3

Agendapunten bijeenkomst 3	Duur	Doel	Bijlagen
1. Wat pas je aan?	45 min.	Overzicht van alle aanpassingen	*Bijlage 8:* 1 x printen
2. Nog even afhechten	15 min.	De verbeterpunten en de noodzaak van de verbetering per teamlid	Geen bijlagen
3. Wat is nodig om het waar te maken?	40 min.	Kennis maken met integraal ontwikkelen en vastleggen wat verder nog nodig is	*Bijlage 9*
4. Welk proces past bij ons?	20 min.	Hoe pakken we het aan?	*Bijlage 10*

Bijlagen

Inhoudsopgave

Bijlage 1– Het rijbewijs	**29**
Bijlage 2 – De curriculumcheck Engels	**30**
Bijlage 3– Toelichting van de negen draden	**31**
Bijlage 4– Uitgangspunten van de dialoog	**32**
Bijlage 5– Onderwijsrollen	**33**
Bijlage 6– Overzicht bewijstukken	**34**
Bijlage 7– Interviewvragen leerlingen	**36**
Bijlage 8– Curriculumkeuzes vastleggen	**37**
Bijlage 9– Je curriculum integraal ontwikkelen	**38**
Bijlage 10– Welke aanpak past bij ons	**39**

Bijlage 1 – Het rijbewijs

De rij-instructeur De theorie expert	**Rijvaardigheid Theorie en inzicht**	**Theorie individueel regels en toepassing leren, soms in klasverband, overige tijd op de weg met rij-instructeur**
Twee uur per week op zelfgekozen tijdstip	**Op de weg. Thuis. Rijschool**	**Auto Theorieboek**
Rijexamen inclusief drie bijzondere verrichtingen. Theorie-examen	**Rijbewijs B, bevoegd om in een auto tot 3500 kg te rijden**	**Individueel**

Bijlage 2 – De curriculumcheck Engels

Klaslokaal met bus opstelling	**(Vak)leraar Engels**	**Gespreksvaardigheid**
Grammatica vertaal methode	**1,5 uur in de week**	**Methode hoofdstuk 5**
Met een schriftelijke overhoring	**Kerndoel 35c De leerling spreekt en voert gesprekken in de Engelse taal, afgestemd op doel, publiek en context**	**Individueel, soms in tweetallen**

Bijlage 3 – Toelichting van de negen draden

Waarheen leren zij?	Op nationaal niveau zijn er wettelijk verplichte kerndoelen, referentieniveaus voor taal en rekenen en eindtermen beschreven.
Wat leren zij?	De leerinhouden zijn vaardigheden, kennis en houdingen die zijn afgeleid van de kerndoelen, referentieniveaus en/of eindtermen.
Hoe leren zij?	Leeractiviteiten zet je in om leerdoelen te bereiken. De pedagogisch-didactische keuzes van een team laat zien hoe teamleden hun leerlingen zien leren.
Wie begeleidt hen bij het leren?	Wie draagt er allemaal bij aan het leerproces van de leerlingen en vanuit welke rol. Het gaat dan bijvoorbeeld om de rollen vakdocent, ambulant begeleider, onderwijsondersteuner, coach, of gastdocent.
Waarmee leren zij?	Bij deze draad gaat het om alle leermaterialen van methodes, zelf ontwikkelde projecten of lessen, digitale bronnen, tot materiaal ontwikkeld door externe partners als culturele instellingen.
Met wie leren zij?	Met groeperingsvorm bedoelen we de verschillende manieren waarop leerlingen werken in de school en in de klas: individueel of in groepen (heterogeen, homogeen, niveau, interesse).
Waar leren zij?	Onder leeromgeving verstaan we alle omgevingen waar het leren plaatsvindt: op school, in de omgeving, op locatie, op de stageplek of thuis. Bij de leeromgeving binnen de school behoren ook practicumlokalen, werkhoeken, bibliotheek, schoolplein.
Wanneer leren zij?	Scholen bepalen zelf hoeveel tijd ze besteden aan vakken en leergebieden, de verdeling van uren over het jaar, de week en de dag. Enige voorwaarde is dat de keuze binnen de wet valt. De indeling van de tijd geeft een prioriteit aan.
Hoe wordt hun leren getoetst?	In de klas richt toetsing of monitoring zich op de mate waarin leerlingen de leerdoelen bereiken of ernaartoe op weg zijn: deze beoordeling kan zowel formatief als summatief zijn.

Bijlage 4 - Uitgangspunten van de dialoog

Bijlage 5 – Onderwijsrollen

Bijlage 6 – Overzicht bewijsstukken

Alle bewijsstukken samen schetsen een beeld van het onderwijs zoals je dat nu uitvoert.

Waarheen leren zij?

Op landelijk niveau zijn er wettelijk verplichte kerndoelen en referentieniveaus voor taal en rekenen.

Vergelijking rijbewijs: rijbewijs B, bevoegd om in een auto tot 3500 kg te rijden.

Zorg bij deze draad voor een overzicht van de geactualiseerde kerndoelen van Nederlands, burgerschap of functionele kerndoelen van gespecialiseerd onderwijs. Heeft je school schooleigen doelen, voeg deze dan toe.
Wie zorgt hiervoor: ...

Wanneer leren zij

Scholen bepalen zelf hoeveel tijd ze besteden aan vakken/leergebieden, de verdeling van uren over het jaar, de week, de dag en hoe je de lesuren over de dag invult. Voorwaarde is dat de keuze binnen de wettelijk vastgestelde onderwijstijd valt.

Vergelijking rijbewijs: de leerling oefent twee uur per week op een eigen gekozen tijdstip.

Zorg bij deze draad voor een print van het rooster, de lesurentabel en het jaaroverzicht.
Wie zorgt hiervoor: ...

Waarmee leren zij?

Met welke bronnen en (didactische) materialen leren zij? Denk aan methodes, (zelf) ontwikkelde projecten of lessen, digitale bronnen, materiaal ontwikkeld door externe partners als culturele instellingen.

Vergelijking rijbewijs: de leermaterialen zijn de auto en het theorieboek.

Selecteer voor deze draad een representatief aantal voorbeelden van de leermaterialen die tijdens bijeenkomst 1 zijn genoemd. Wie zorgt hiervoor: ...

Wie begeleidt hen bij het leren?

Wie draagt er allemaal bij aan het leerproces van de leerlingen en vanuit welke rol? Het gaat dan bijvoorbeeld om de rollen leraar, vakdocent, ambulant begeleider, onderwijsondersteuner, coach... Beschrijf voor elke rol taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden.

Vergelijking rijbewijs: leerling wordt begeleid door een rij-instructeur en een theorie-expert.

De kaarten met docentenrollen zijn gemaakt tijdens bijeenkomst 1. Wie neemt ze mee? ...

Met wie leren zij?

Onder groeperingsvorm bedoelen we de verschillende manieren waarop leerlingen werken in de school en klas: individueel of in groepen (heterogeen, homogeen, niveau, interesse).

Vergelijking rijbewijs: de leerling leert individueel.

Neem voor elke groeperingsvorm een kaart of foto zo nodig met een korte beschrijving.
Wie zorgt hiervoor: ...

Waar leren zij?
Onder leeromgeving verstaan we daar waar het leren plaatsvindt: op school, in de omgeving, op locatie, op de stageplek of thuis. Bij de leeromgeving binnen de school behoren ook practicum-lokalen, werkhoeken, bibliotheek, schoolplein.

Vergelijking rijbewijs: het leren speelt zich af op de weg, thuis en in de rijschool.

Maak van elke leeromgeving een foto of neem een kaart met een korte beschrijving.
Wie zorgt hiervoor? ...

Wat leren zij?
De leerinhouden zijn vaardigheden, kennis en houdingen die zijn afgeleid van de kerndoelen en de referentieniveaus.

Vergelijking rijbewijs: rijvaardig, rij-inzicht en kennis van regel- en wetgeving.

Zorg voor een representatief overzicht van de inhouden van het onderwijs dat je aanbiedt.
Wie zorgt hiervoor? ...

Hoe wordt hun leren getoetst?
In de klas richt toetsing of monitoring zich op de mate waarin leerlingen de leerdoelen bereiken of ernaartoe op weg zijn: deze beoordeling kan zowel formatief als summatief zijn.

Vergelijking rijbewijs: rijexamen inclusief drie bijzondere verrichtingen en theorie-examen.

Selecteer voor deze draad een representatief aantal voorbeelden van toetsen of andere manieren waarop je leerlingen evalueert. Wie zorgt hiervoor? ...

Hoe leren zij?
Dit zijn de pedagogisch-didactische keuzes die een leraar maakt en zichtbaar worden in de leeractiviteiten waarmee leerlingen hun leerdoelen bereiken.

Vergelijking rijbewijs: hands-on in de praktijk en regels zich eigen maken.

Selecteer een representatief aantal voorbeelden van de leermaterialen die zijn genoemd.
Wie zorgt hiervoor? ...

Bijlage 7 – Interviewvragen leerlingen

Hoe leren zij?
Dit zijn de pedagogisch-didactische keuzes die je maakt en zichtbaar zijn in de leeractiviteiten waarmee je leerlingen hun leerdoelen bereiken.

1. Hoe word je verder geholpen tijdens het leren? Hoe ziet die hulp eruit?
2. Wat mag je zelf beslissen als je aan het werk bent? Hoe gaat dat?
3. Wat doe je als je een opdracht al kunt? Geef eens een voorbeeld.
4. Mag je doen waar je goed in bent? En daar meer van doen? Hoe gaat dat in zijn werk?
5. Mag je zelf bepalen hoe je kennis aanleert? Hoe doe je dat?
6. Hoe zou je de manier van leren omschrijven hier op school?

Wat leren zij?
De leerinhouden zijn vaardigheden, kennis en houdingen die zijn afgeleid van de kerndoelen, referentieniveaus en/of eindtermen. Een school kan zelf ook leerinhouden vaststellen voor een schooleigen leerlijn vanuit kerndoelen, referentieniveaus en/of eindtermen.

7. Weet je wat je leert en waar het over gaat? Geef een korte omschrijving.
8. Hoe belangrijk vind je dat wat je leert? Leg eens uit.
9. Past wat je leert bij wat je belangrijk vindt om te leren? Geef een voorbeeld.

Wie begeleidt hen bij het leren?
Docentrollen zijn de verschillende rollen van al je collega's die een bijdrage leveren aan het leerproces van leerlingen. Een eenduidige beschrijving van taken en verantwoordelijkheden zorgt voor duidelijkheid bij het team en bij leerlingen en ondersteunt zo het leerproces. Voorbeelden van rollen naast leraar zijn: projectleider, ambulant begeleider, onderwijs-ontwikkelaar, onderwijsondersteuner, gastdocent.

10. Weet je bij wie je met vragen terecht kan? Hoe weet je dat?
11. Kun je altijd terecht bij de persoon die je nodig hebt? Geef een voorbeeld.
12. Voel je je vrij om je [...] aan te spreken? Waar komt dat door?
13. Ervaar je voldoende ondersteuning van je [...]? Hoe?

Bijlage 8 – Curriculumkeuzes vastleggen

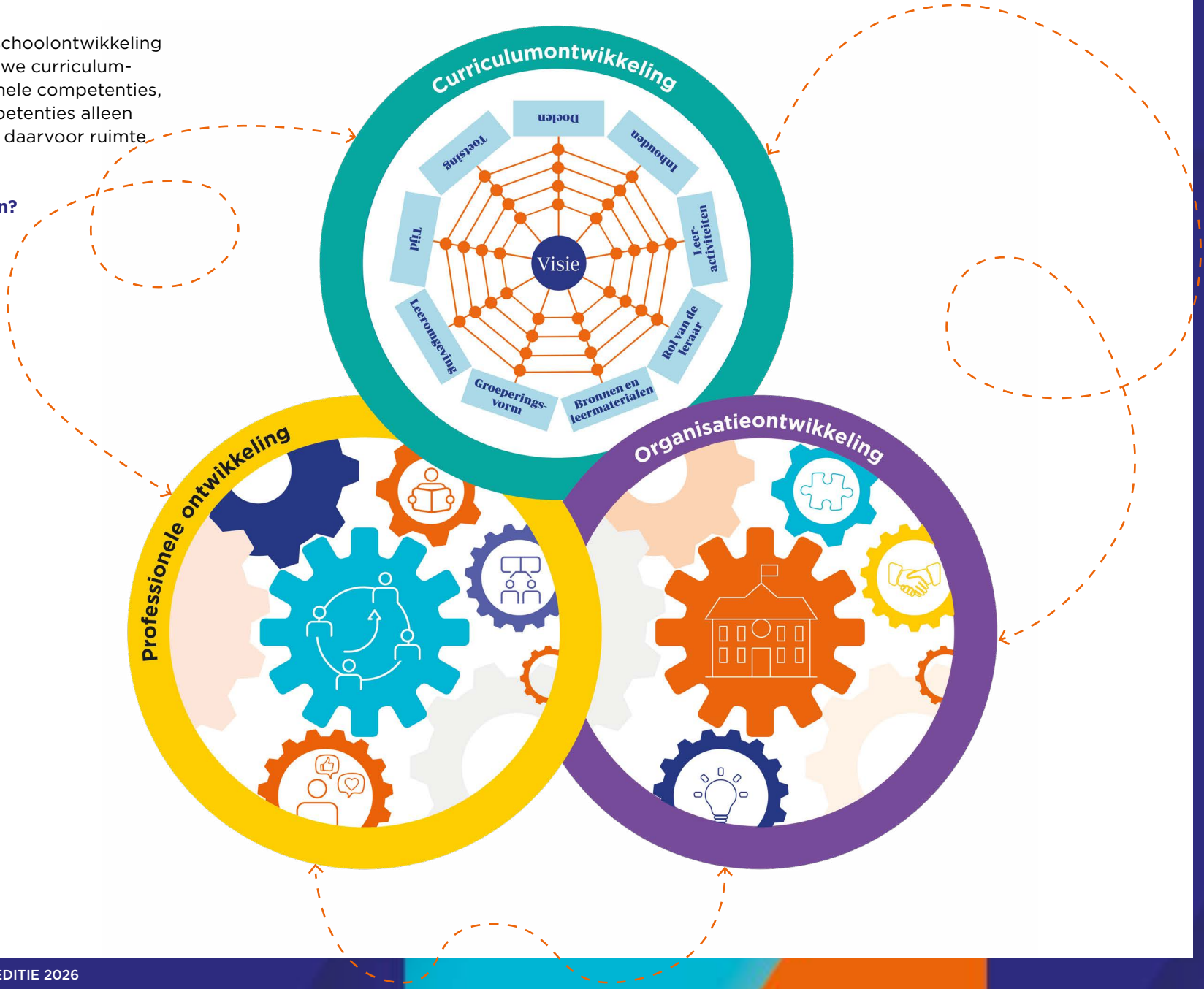

Spinnenwebdraad	Gemaakte curriculumkeuze
Waarheen leren je leerlingen?	• Kerndoelen • •
Hoe leren je leerlingen?	• • •
Met wie leren je leerlingen?	• • •
Wie begeleidt je leerlingen bij het leren?	• • •
Hoe wordt het leren van je leerlingen getoetst?	• • •
Waarmee leren je leerlingen?	• • •
Wanneer leren je leerlingen?	• • •
Waar leren je leerlingen?	• • •
Wat leren je leerlingen?	• • •

Bijlage 9 – Je curriculum integraal ontwikkelen

De drie pijlers in het model integrale schoolontwikkeling beïnvloeden elkaar voortdurend. Nieuwe curriculum-ambities vragen om andere professionele competenties, terwijl de ontwikkeling van deze competenties alleen mogelijk is binnen een organisatie die daarvoor ruimte en ondersteuning biedt.

1. **Wat willen we voor onze leerlingen?**
   curriculumontwikkeling
2. **Wat kunnen we (al)?**
   professionele ontwikkeling
3. **Welke ruimte hebben we?**
   organisatieontwikkeling

Bijlage 10 – Welke aanpak past bij ons

De curriculumkeuzes zijn gemaakt in bijlage 8. Rest nog onderstaande vragen door te nemen en aan te vullen.

Organisatorische ontwikkeling **Hoe organiseren en faciliteren we ons beoogde curriculum?**	
Hoe verdelen we de taken evenwichtig?	*Wie krijgt welke taak: coördineren, ontwikkelen, monitoren of …*
Wat is een effectieve overlegstructuur?	*Kun je deze ontwikkeling uitvoeren binnen de bestaande overleggen of vraagt het om iets nieuws?*
Wie is waar verantwoordelijk voor?	*Denk aan: voortgang bewaken, afstemming met het MT, kwaliteit borgen, communicatie met ouders en leerlingen, …*
Is er een budget nodig?	*Welke kosten ga je tegenkomen als je deze ontwikkeling goed wilt uitvoeren?*
Passen we de teams nog aan?	*Stel jezelf de vraag: wat is de taak van dit team? Met als doel geen team zonder taak.*
Gaan we ook met externen samenwerken?	*In elk team zit wel iemand die graag naar buiten gaat en de samenwerking zoekt met bedrijven en instellingen.*

Tot slot nog even deze vraag: hoe borg je deze ontwikkeling in cultuur en structuur? Denk aan:
Structuur: borging in lestabel, taakbeleid en lesrooster voor leerling en rooster voor leraar.
Cultuur: gespreid leiderschap, professionele samenwerkingscultuur: richting en rekenschap.

Professionele ontwikkeling Welke stap hebben we nog te maken in onze ontwikkeling?	
Voelt het team zich vaardig genoeg om alle aanpassingen samen door te voeren?	*Breng je team ook op individuele behoefte of expertise in kaart. Bedenk welke combinaties goed gaan werken.*
Is er nog behoefte aan vakinhoudelijke kennis?	*Denk ook aan vakoverstijgende kennis, denk aan burgerschap, digitale geletterdheid…*
Beschikt iedereen over de benodigde pedagogische en didactische kennis?	*Plus hoe zorgen we ervoor dat we als team ook hier meer op 1 lijn komen? Kijk eens bij elkaar in de les.*
Hoe motiveren we elkaar?	*Weten we al wat werkt in ons team? Kunnen we daar meer van doen? En kijk eens bij andere teams?*
Hoe zorgen we dat we in beweging blijven?	*Beginnen is eenvoudig, maar hoe blijf je met elkaar in beweging?*
Hoe benutten we ons netwerk?	*Dat kan groot of klein. Bij burgerschap dagen we je uit om groot te denken.*
Is iedereen bereid zich te verbinden aan wat we beogen of is er nog iets nodig om erachter te kunnen staan?	*Hebben de collega's die terughoudend zijn principiële vragen, denk aan: is dit de juiste richting? of persoonlijke vragen over werkdruk, autonomie of eigen kunnen?*
Is er externe ondersteuning nodig?	*Wanneer de ambitie hoog ligt, kun je overwegen om (proces) ondersteuning in te huren.*
Wie pakt de losse eindjes op?	

Als landelijk expertisecentrum richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Ga jij ook aan de slag met de Teamgids? Je vindt deze en andere vakoverstijgende hulpmiddelen op onze themapagina Curriculumontwikkeling op school. Scan de QR-code.